

філологів – це також додаткова можливість пізнання східнослов'янської мовної єдності, що прекрасно усвідомлюють і мої студенти-філологи.

Студенти 4 курсу перекладають вірші Ліни Костенко, Лесі Українки, Марійки Підгірянки та інших відомих українських поетів.

ГРИНА КРАСНОДЕМСЬКА

Науково-дослідний інститут українознавства МОН України
Київ

ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ Й ОСВІТИ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ ГРИГОРІЯ ВАЩЕНКА

Ще з давніх часів в Греції, Римі, Київській Русі видатні державні діячі та мислителі вважали: рівень розвитку народу, держави визнається рівнем культури, освіти, виховання людини. Незважаючи на різні економічні та соціальні труднощі, після здобуття незалежності Україна з кожним роком все більше утверджується на геополітичній карті світу, поступово інтегрується у світові структури, стає відкритим суспільством, рівноправним членом міжнародного співтовариства.

Як відомо, розбудова Української держави ставить на порядок денний надзвичайно важливі і невідкладні завдання – виховання справжнього громадянина і патріота рідної землі, національно-свідомої, високодуховної та інтелектуальної особистості, здатної своєю волею, працею та розумом до прогресивних перетворень і розвитку всіх сфер життєдіяльності суспільства. Лише такі люди здатні вивести нашу країну з тимчасових труднощів на шлях прогресу і процвітання.

У сучасному світі відбувається напружений пошук нових людських орієнтирів, прогресивних шляхів розвитку. Зараз Україна переживає докорінну зміну підходів до освіти та соціокультурної політики в цілому, освіта й виховання переорієнтовуються на розвиток особистості, її можливостей і якостей.

Педагогіка, освіта мають бути відповідними передовсім національним умовам Буття та Свідомості. Головна їх мета – формування характерів людей і поколінь, що досягаються через синтез виховання й навчання, патріотизму й професійності, багатоговікового досвіду народів на національному ґрунті й розуміння неповторності кожної людини. Завдання педагога – допомогти дитині пізнати, створити і реалізувати себе. Багато разів Україна втрачала державність, інші національні ознаки. Послаблялися міжпоколінні зв'язки, що призводило до дезорганізації родин, до знецінення духовності. Але не втрачалися традиції. Сьогодні все більше педагогів в Україні усвідомлюють: без національної школи неможливо виховати патріота нашої незалежної держави. Українська національна школа – це такий заклад, де в основу концепції освіти покладено одну для всіх національну ідею утвердження держав-

ності України та єдності націй, яка передавалася із покоління в покоління і допомогла відродити національну культуру, націю. Лише в національній школі може виховуватися національна еліта, якої нам так бракує. Як писав М. Грушевський, “лише той народ має майбутнє, який має власну національну систему освіти”.

Потреба розбудови національної системи освіти і виховання зумовили зростання інтересу до педагогічної спадщини українських педагогів як важливого джерела розвитку сучасної педагогічної теорії та практики. Необхідно повертати народові ту культурно-педагогічну спадщину, що об’єктивно існує, але й досі вивчена недостатньо. Сьогодні особлива увага науковців зосереджена на ідеях, поглядах, концепціях маловідомих педагогів, відкриття та вагомій здобутки яких ігнорувала авторитарна система.

До таких педагогів належить **Григорій Ващенко** (1878 – 1967), теоретик і практик, професор – широко відомий у діаспорі, але все ще малознаний на Батьківщині.

Широко знаним він був у 20-х роках, коли працював професором, завідувачем кафедрою педагогіки у Полтавському інституті народної освіти. За його підручником “Загальні методи навчання” (1929 р.) навчалися майже в усіх українських педагогічних інститутах та технікумах.

Далі, в 1933-му – звинувачення в націоналізмі, пошуки порятунку у Сталінграді, де очолив кафедру педагогіки. По війні Г. Ващенко – професор Українського Вільного Університету (УВУ) у Мюнхені, там же впродовж кількох років був також ректором Богословської академії. Стає ідейним наставником української молоді в еміграції, і найперше, СУМу.

За 22 роки життя в еміграції Г. Ващенко написав багато праць, які мають значну наукову цінність для педагогів і вихователів, та й, взагалі, для всіх українців, бо писалися вони з думками про долю рідного народу, про національне виховання юного покоління. Це, зокрема, “Загальні методи навчання”, “Основи естетичного виховання”, “Виховна роль мистецтва”, “Система освіти в самостійній Україні”, “Український ренесанс ХХ століття”, “Виховний ідеал”, “Завдання виховання української молоді”, “Релігійне виховання молоді”, “Тіловиховання як засіб виховання й волі”, “Виховання волі і характеру”, “Виховання любові до Батьківщини” тощо. Замислюючись над майбутнім нової української школи та нових методів навчання і виховання в ній, Г. Ващенко за пошуками відповіді звертається, насамперед, до світової історії педагогічних систем. Педагогічні висновки й узагальнення вченого про виховання увібрали в себе також історію, культуру, мудрість українського народу. Ось чому педагогічна спадщина вченого, його міркування та рекомендації щодо суті методів навчання і виховання, їх вибору і застосування вчителем у своїй абсолютній більшості є слухними і для сучасної школи, педагогів.

Вибираючи все краще з минулого, Григорій Ващенко створив яскравий образ виховного ідеалу і став фундатором системи виховання свідомої любові до Батьківщини, що відповідає духовності українського народу, його історичній місії, потребам незалежного державного будівництва України.

Визначаючи основне завдання педагогів, вихователів, Г. Ващенко підкреслював, що воно полягає в підготовці людей, які могли б служити своїми знаннями й працею Батьківщині. Провідним елементом виховної системи він вважав розумове виховання. Друге завдання у вихованні молоді – це виховання моральне. Мета вихователів полягає в тому, щоб традиційні ідеали, які пройшли випробування протягом століть, відновити та застосувати до сучасних умов і тих вимог, що ставить перед нашим народом історія.

З моральним вихованням міцно пов'язане виховання волі і характеру. Найважливішою рисою вольової людини є принциповість і здібність чітко поставити перед собою певну мету. Поставивши мету, вольова людина докладає всіх зусиль, щоб за всяку ціну досягнути її. Ось чому важливими для людини є любов до праці і працездатність.

Велике значення у вихованні має естетика на основі високоякісного мистецтва – музики, пісні, образотворчого мистецтва, скульптури, театру тощо. Виховання молоді повинно включати розвиток творчих та мистецьких здібностей, а також, що не менш важливо, фізичне виховання. Поставлені вище завдання можуть бути здійснені через виховання молоді: моральне, національно-патріотичне, інтелектуальне і фізичне.

Аналіз змісту праць педагога, особливо “Виховного ідеалу”, дає змогу стверджувати, що Г. Ващенко будує ідеал української людини на двох головних принципах: християнській моралі й українській духовності, що витворилася впродовж століть. Він розробив виховну систему, спроможну, на його думку, очистити українську духовність. Важливо, що свою педагогіку Г. Ващенко не будував ні на вузько партійних, ні на якихось національно-замкнених засадах, вона у нього водночас українська й загальноєвропейська. Фундаментальне знання української історії і розвитку етнопсихології та етнопедagogіки українського народу ставить вченого на високий рівень практикування з точки зору виховання молодого покоління відповідно до психоструктури українця, заснованої на народних традиціях та обрядах.

Г. Ващенко ґрунтовно висвітлює українські традиції, відображені у народній творчості й у творах кращих митців і письменників. Педагог звертає увагу, перш за все, на українську гостинність та доброзичливість, уважність та щирість, потяг до краси й мистецької творчості, до музики, співу й танців, статевою культурою і здоровим сімейним життям, найвищі чесноти лицарства, готового до героїських звитяг. Усе це дає йому можливість стверджувати, що вихований ідеал українця криється у пісенній скарбниці України, у звичаях українського народу, у

його літературі, мистецтві, християнській вірі та історичному минулому. На думку педагога, відтворення цього минулого з його культурними скарбами і черпання зі скарбниць інших народів того, що є найкращим і відповідає нашій духовності, дасть нам тверду основу для створення свого власного виховного ідеалу. Вихований на християнських принципах гуманності й толерантності, він високо цінує людську гідність, а отже, національну гідність у цілому.

В основу виховання української молоді професор ставить загальнолюдські й національні цінності, до яких належать моральний закон творення добра і боротьба зі злом, шукання правди і побудова на любові й красі справедливого ладу. Джерелом високоморальних людських цінностей є християнство. Побудований на цій основі світогляд людини веде її на шлях служіння подвійній меті: Богові і своїй нації; Богові як абсолютній Правді, красі, Справедливості і нації як реальній земній спільноті, в якій ці абсолютні цінності повинні знайти своє втілення. Квінтесенцією його розуміння виховання української молоді є *християнський виховний ідеал*, який включає в себе євангельський виховний ідеал у його історичних і національних формах і *загальноєвропейський вихований ідеал*, який також має християнську основу. Саме від них і має відштовхуватися український виховний ідеал. На підході до нього Г. Ващенко характеризує ще два типи виховного ідеалу, що сформувалися вже у ХХ ст. Це – *націонал-соціалістичний та більшовицький*.

Зокрема, з-поміж характерних рис націонал-соціалістичного виховного ідеалу Г. Ващенко виділяв такі: “безоглядну відданість інтересам свого народу й любов до нього”, “міцну волю і твердість вдачі”, “тверду дисципліну”, “пошану до партійного керівництва...”, “презирливе й жорстке ставлення до інших народів як до унтерменшів” та “переконання, що право на землю і блага її мають лише німці, – інші народи мають бути частково знищені, а частково обернені на німецьких рабів”, “фізичну міць, здоров’я, спритність і витривалість”, “навички, потрібні на війні”. Як підкреслює Г. Ващенко, деякі з цих рис “самі по собі не мають нічого негативного”. А основні риси більшовицького виховного ідеалу такі: “безумовна вірність вченню марксизму-ленізму, непримирима ворожість до інших ідеологій і активна боротьба з ними, а також до релігії, зокрема до християнства, безоглядна відданість комуністичній партії та її вождям, советський патріотизм”.

Порівнюючи загальноєвропейський, більшовицький, націонал-соціалістичний та християнський виховні ідеали, Г. Ващенко вибирає те найкраще, що, на його думку, може бути застосовано у вітчизняній виховній системі та вибудовує виховний ідеал української людини на двох головних підвалинах: християнській моралі й українській духовності. Прикладами для наслідування виступають у нього доблесні козаки, герої визвольних змагань, князі дружинники – люди, для яких честь і слава Русі-України понад усе.

Характеризуючи тоталітарні, антигуманні, імперіалістичні і жорстокі системи виховання, Г. Ващенко розпочинає аналіз українського національного виховання з розкриття суті поняття “нація” та засад здорового національного патріотизму. Нація, на його думку, це своєрідний організм, що, колись народившись, росте, розвивається і за несприятливих умов може загинути, себто розчинитись в інших націях. Абсолютно необхідними умовами для існування нації, за висловом педагога, є спільність території, мови, культури, традицій і усвідомлення своєї окремішності. Нормальний розвиток нації можливий лише за умови існування власної держави. Подібно до того, як творчість окремої особистості є проявом її індивідуальних властивостей і здібностей в умовах свободи, творчі сили народу, його національне обличчя можуть виявлятися і розвиватися в умовах самостійності. Лише вільні, самостійні великі і малі народи мають щось своє, оригінальне, неповторне, що відповідає потребам єдиного загального організму. “Раб або людина, психіка якої формувалася за якимось спільним для багатьох стандартом, творити не може”, – стверджує педагог. Ідеал людини – це те найкраще, що створив народ у розумінні властивостей людської особистості та її призначення.

Г. Ващенко був переконаний, що український народ, як і будь-який інший, “має свої національні фізичні й психічні особливості, має своє призначення, а тому на засадах християнства й загальноєвропейської культури він має творити свій національний український виховний ідеал”.

Ретельно проаналізувавши історичний розвиток українського національного ідеалу, психологічні особливості українців, народні традиції, він попереджав, що відмова від національних традицій рівнозначна відмові від своєї національності. Це твердження і сьогодні важливе. Надто велике захоплення зарубіжним мистецтвом, школою і педагогікою, прихильність до всього закордонного загрожує денационалізацією.

Г. Ващенко в реалізації своєї життєвої мети – служіння Богові й Україні – визначив для себе завдання створити освітньо-виховну систему для України. І цьому він присвятив усе своє життя поза Батьківщиною, користуючись свободою в умовах вільного світу. Він, як ніхто інший, зумів зібрати матеріал з українських і зарубіжних джерел, творчо його переосмислити, створюючи потім праці, що можуть стати значним внеском для створення освітньо-виховної системи в Україні.

Служіння Богові – це плекання у людині вищого, божественного, одухотвореного начала, що вбереже її від нищого, брудного, аморального, дарує душі чистоту і світлість. А служіння Україні – то служіння рідному своєму краю як найбільшій цінності, тій, що має бути невід’ємною, органічною часткою цього духовного та божественного, що мали бути в душі кожного українця.

Порівнюючи системи освіти Західної Європи й Америки, наголошуючи на значенні християнської ідеології в розбудові засад української освітньої системи в “Проекті системи освіти в самостійній Україні”, професор робить висновок, що запорукою належного рівня функціонування освітньої системи мають бути школи, державні чи приватні, з єдиною програмою й ідеологічним спрямуванням. На високому рівні повинна бути поставлена наукова робота в галузі теоретичної педагогіки, що відповідає б науковим традиціям України. Функціонування цієї системи неможливе без зв'язку з родиною. Важливу роль у вихованні відіграють також молодіжні організації, включені до освітньо-виховної системи.

Обумовлюючи поєднання мови з національним вихованням, Г. Ващенко виголосив своє кредо, стверджене науковою та практичною діяльністю: для українського народу – одна державна мова, один правопис. Мова, на думку вченого, – один з найдорожчих скарбів народу; мова – культурний здобуток народу, його історія, світогляд та його психічні властивості; мова – найважливіший найповніший і найміцніший зв'язок, що поєднує минулі, сучасні і майбутні покоління у велике історичне, живе ціле; мова – ознака національного визнання; мова являє собою не тільки життєдіяльність народу, а є сама цим життям.

Педагогічну діяльність Г. Ващенко розглядає як творчу. Діяльність педагога має бути спрямована на розвиток індивідуальної творчої особистості дитини. Вибір педагогічної професії повинен бути педагогічним покликанням.

Будуючи свою педагогічну концепцію, він привертав увагу педагогів до виховання молоді на принципах національного традиційного родинного виховання, відстоював гармонійне виховання особистості, зробив спробу систематизувати сукупність методів та принципів навчання, виступав за виховання у дітей та молоді любові до Батьківщини, одним із перших дав ретроспективний аналіз українського виховного ідеалу. Головна заслуга його полягає у створенні національної педагогіки, яка відповідає ментальності, історичній місії, потребам державного будівництва українського народу.

Сьогодні з болем можна говорити, що освіта в нашій державі ще не має чіткої орієнтації на українську національну ідею, на утвердження українського національного виховного ідеалу. І Г. Ващенко опрацював цей ідеал на рівні розгорнутої педагогічної системи і дав йому чітку та точну назву – український виховний ідеал. Педагог-державник обґрунтував у своїх працях і концепцію, і програму, і методологію, і методику виховання.

Нелегко відбувається входження як і Г. Ващенка, так і інших національних педагогів, до суспільної свідомості. Він, як і С. Русова, І. Огієнко, І. Штещенко, С. Сірополко, А. Волошин повертається до нас у боротьбі з усім антиукраїнським, антинаціональним. Поступово національне виховання стає фундаментом, методологічно-філософською

основою, найважливішим засобом та джерелом формування характерів громадян, органічним компонентом усіх ланок та форм системи освіти та виховання, а головною формою вираження його є українознавство.

Отже, головною метою національного виховання на сучасному етапі є набуття молодим поколінням історичного й соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, що віками розвивається в річищі світової цивілізації і культури, є органічною часткою вселюдства, розвиток особистісних рис громадянина української держави, формування культури міжнаціональних взаємин.